

FRANC KAFKA
PISMA MILENI

L O M
BEOGRAD / MMXXIV

naslov originala
Franz Kafka
Briefe an Milena

prevele s nemačkog
Zdenka Brkić
Koviljka Milić *

urednici izdanja
Flavio Rigonat
Nebojša Palić

* U prvobitnom nemačkom izdanju ove knjige, iz 1952, kod nas prevedene i objavljene 1978. (Nolit, Beograd), izostavljena su izvesna pisma ili delovi pisama u kojima se spominju tada žive osobe; u novom nemačkom izdanju iz 1983, najveći deo ovih pisama je vraćen, a izdanje je dopunjeno Mileninim pismima Maksu Brodu; to je ono što je prevela Koviljka Milić.

007 UVOD

009 PISMA IZ MERANA

069 PISMA IZ PRAGA

231 PREPISKA MILENA – MAKS BROD – KAFKA

247 POSLEDNJA PISMA MILENI

265 MILENA JESENSKA: SAN

UVOD

Veliki deo Kafkine književne zaostavštine čine dnevnici i pisma, među kojima se posebno izdvajaju pisma Mileni Jesenskoj.

Milena je rođena 1896. godine u Pragu, otac joj je bio profesor na medicinskom fakultetu, a majka je umrla kad je Mileni bilo trinaest godina. Nakon gimnazije, prekinula je studije na drugoj godini, i tada ju je otac, zbog njenog, po njemu preterano slobodnog ponašanja, uputio u duševnu bolnicu, na lečenje od „moralnog ludila“. Čim je izašla, udala se 1918, protiv očeve volje, za Ernsta Polaka, koji je bio jevrejskog porekla i kretao se u književnim krugovima. Milena je sa mužem živela u Beču, i to nije bio srećan brak.

U jesen 1919. godine, Milena je upoznala Kafku (verovatno u praškoj kafani Arko, u kojoj se okupljao umetnički svet), jer je htela da prevede njegovu priču „Ložač“ (prvo poglavlje nedovršenog romana *Amerika*). Ona je tada imala 23 godine, a Kafka (koji je rođen 1883. u Pragu) imao je 36, mada je izgledao mnogo mlađe.

U proleće 1920. godine, Kafka je zbog lečenja početnog stadijuma tuberkuloze boravio u Meranu, i tada počinje njihova prepiska, a s njom se rađa i ljubav, što će potrajati osam meseci, od aprila do novembra 1920. Kafka je svakodnevno pisao Mileni, katkad i dva-tri pisma u istom danu. Milenina pisma nisu sačuvana.

U ovom periodu, od aprila do novembra, videli su se samo dva puta. Prvi susret bio je u Beču, gde su proveli četiri dana zajedno, od 30. juna do 3. jula (kada je Kafki bio rođendan), i to su bili njihovi najsrećniji dani.

Drugi put su se našli u Gmindu (gradić na granici Češke i Austrije), gde su bili 14. i 15. avgusta, i taj susret je stvorio naprslinu u njihovom odnosu. Milena je oklevala da napusti svog muža i živi sa Kafkom. Prepiska se prekida krajem novembra.

Milena je bila i ostala Kafkina velika ljubav.

Kasnije, u jednom od svojih poslednjih pisama Mileni, krajem marta 1922. Kafka je napisao:

„Ta jednostavna mogućnost da se mogu pisati pisma – gledana čisto teoretski – mora da je ljudima donela strašno rastrojstvo. Jer to je opštenje sa duhovima, i to ne samo s duhom onog kome se pismo piše, nego i sa sopstvenim duhom, koji se čoveku razvija pod rukom dok piše, u jednom pismu, ili čak u nizu pisama, i u tom nizu jedno pismo potkrepljuje drugo i može na prethodno da se pozove kao na svedoka. . .“

Kafka je umro u junu 1924. godine, a Milena se ubrzo posle toga razvela.

Kada je Nemačka 1939. okupirala Čehoslovačku, Milena se pridružila pokretu otpora, uhapšena je i zatvorena u koncentracioni logor Ravensbrik, gde je 1944. godine i umrla.

Pre nego što je uhapšena, Milena je poverila Kafkina pisma Viliju Hasu¹, koji je poznavao i nju i Kafku, i posle rata pisma priredio za štampu (objavljena su 1952. godine).

¹ Willy Haas (1891-1973), nemački izdavač, filmski kritičar i scenarista.

PISMA IZ MERANA

april – jun 1920.

Draga gospođo Milena,

Iz Praga sam vam pisao pismce, pa posle iz Merana. Odgovora nema. Zaista ti listići i nisu zahtevali neki brzi odgovor i ako je vaše ćutanje samo znak da se srazmerno dobro osećate, što se ponekad odražava odbojnošću prema pisanju, onda sam sasvim zadovoljan. Ali moguće je – zato vam i pišem – da sam vas u tim pismima nečim povredio (kakvu li ja to grubu ruku imam, i potpuno protiv svoje volje, ako se to možda dogodilo), ili, što je još mnogo gore, da je trenutak mirnog predaha, o kome ste mi pisali, opet prošao i da je opet nastupilo loše vreme za vas. Ako se radi o prvoj mogućnosti, ne umem ništa da kažem, toliko mi je to daleko, a mnogo bliže sve drugo, ako je u pitanju ona druga mogućnost, ne savetujem vam – otkud bih mogao da vam savetujem – nego vas samo pitam: Zašto ne odete nekud iz Beča? Vi bar niste bez zavičaja kao neki drugi ljudi. Zar vam ne bi jedan boravak u Češkoj dao nove snage? A ako iz bilo kojih razloga, koje ja možda ne znam, nećete da idete u Češku, da odete u neko drugo mesto, možda bi čak Meran bio dobar. Da li vam je poznat?

Očekujem dakle jedno od ovo dvoje. Ili dalje ćutite, što znači: „Budite bez brige, sasvim sam dobro“. Ili pak nekoliko ređaka.

Srdačno, Kafka

Pada mi na pamet da u stvari ne mogu da se setim određenih pojedinosti na vašem licu, nego samo kako ste, udaljujući se, prolazili između kafanskih stolova; vaš stas, vašu haljinu, to još uvek vidim.

Draga gospođo Milena,

Mučite se s tim prevodom¹ usred sumornog bečkog društva. Nekako je dirljivo i stidno to za mene. Verovatno ste od Volfa² već dobili pismo, bar mi je pre dužeg vremena o njemu već pisao. Novelu „Ubica“, koja je navodno bila najavljena u jednom katalogu, nisam ja napisao, to je nesporazum; ali pošto kažu da je najbolja, možda je i tačno.

Prema vašem poslednjem i pretposlednjem pismu, čini mi se da ste se potpuno i konačno oslobodili nemira i brige, verovatno i vaš muž³; toliko vam to želim oboma. Sećam se jednog nedeljnog popodneva pre više godina, vukao sam se pored kuća na Francovom keju i sreo vašeg muža, koji mi je, ne mnogo slavnije, išao u susret, dva stručnjaka za glavobolju, svaki dabome na svoj poseban i drukčiji način. Ne znam da li smo onda krenuli zajedno ili smo prošli jedan pored drugog, verovatno nije bilo velike razlike između te dve mogućnosti. Ali to je prošlo i neka ostane kao davno prošlo. Je li lepo kod vas kod kuće?

Srdačan pozdrav, Vaš Kafka

¹ Kafkina priča „Ložac“. *Prim. ur.*

² Kafkin izdavač, Kurt Volf (1887-1963). *Prim. prev.*

³ Ernst Polak (1886-1947), u braku s Milenom Jesenskom od 1918. *Prim. ur.*

Meran-Untermals, pansion Otoburg

Draga gospođo Milena,

Posle dva dana i jedne noći konačno je prestala da pada kiša, verovatno samo privremeno, ali to je ipak događaj koji zaslužuje da se proslavi, pa to i činim pišući vam. Uostalom, i kiša je bila sasvim podnošljiva, jer je ovo tuđina, čak i ako je samo mala tuđina, ona prija srcu. I vi ste se radovali Beču kao tuđini, ako je moj utisak bio tačan (jedno jedino kratko, skoro bezrečno viđenje ne da se, očigledno, potpuno iscrpsti u sećanju), možda se ta radost kasnije pomutila opštim prilikama, ali da li i vas raduje tuđina kao takva? (Što bi uostalom možda bio loš znak, a ne treba da je.)

Ja ovde živim veoma dobro, više pažnje ovo smrtno telo skoro da ne bi ni moglo da podnese, balkon moje sobe utonuo je u vrt, obrastao, urastao u cvetne bokore (čudna je ovde vegetacija, u vreme kad se u Pragu skoro lokve zamrzavaju, ovde se pred mojim balkonom polako rastvaraju latice cvetova), i uz to potpuno izložen suncu (ili tamnom oblačnom nebu, kao što je sad već nedelju dana). Gušteri i ptice, raznorodni parovi posećuju me: koliko bih vam želeo jedan boravak u Meranu, pisali ste mi jednom, nedavno, o tome kako ne možete da dišete, slika i smisao su u tome veoma bliski, možda bi i jedno i drugo ovde postalo lakše.

Sa srdačnim pozdravom Vaš F. Kafka

Pluća dakle. Celog dana mi se to vrzmalo po glavi, ni na šta drugo nisam mogao da mislim. Nisam se naročito uplašio zbog bolesti, nadam se, a i verovatno se to kod vas pojavilo u blagoj formi – vaši navodi me upućuju na to – ali čak i stvarno oboljenje pluća (više ili manje načeta pluća ima pola zapadne

Evrope), za koje ja kod sebe znam već tri godine, donelo mi je više dobra nego zla. Počelo je pre tri godine krvoliptanjem usred noći. Digao sam se uzbuđen, kako nas već sve što je novo uzbudi (trebalo je da ostanem da ležim, kako sam kasnije saznao), naravno pomalo i uplašen, pošao sam do prozora, nagnuo se napolje, pošao do umivaonika, hodao po sobi, seo na krevet – bez prestanka krv. Ali uz sve to nisam uopšte bio nesrećan, jer iz nekog određenog razloga postepeno sam saznavao da ću posle tri, skoro četiri godine nesaniće prvi put spavati ako krvarenje prestane. Zaista je stalo (otada se nije više ni ponovilo) i ja sam ostatak noći prespavao. Ujutru je došla spremačica (imao sam u to vreme stan u Šenborn-paleu), jedna dobra, skoro požrtvovana devojka, ali krajnje realna, videla je krv i rekla: „Pane doktore, s vami to dlouhu ne potrva.“¹ Međutim, osećao sam se bolje nego inače, otišao sam u kancelariju i tek posle podne kod lekara. Ono dalje nije važno. Hteo sam samo da kažem: Nije me uplašila vaša bolest (iako sebi istovremeno stalno protivrečim, pored sve nežnosti razaznajem nešto skoro seoski zdravo u vašem liku i zaključujem: ne, vi niste bolesni, to je opomena, ali nije oboljenje pluća), nije me dakle to uplašilo, nego misao šta je takvom poremećaju moralo prethoditi. I pri tom isključujem zasad ono čega još ima u vašem pismu kao: ni helera, čaj i jabuke – svakog dana od 2 do 8 – to su stvari koje ne mogu da shvatim, očigledno se tako nešto može samo usmeno objasniti. Sad to ostavljam po strani (razume se samo u pismu, jer se to zaboraviti ne može) i mislim samo na objašnjenje koje sam tada pronašao za svoj slučaj, a koje vredi za mnoge slučajeve. Bilo je tako da mozak nije više mogao da snosi nametnute mu brige i bolove. On je rekao: „ja odus-

¹ Gospodine doktore, vi nećete dugo (češki). *Prim. prev.*

tajem; a ako ovde još nekog ima kome je stalo do održavanja ove celine, neka me malo rastereti, pa ćemo još neko vreme gurati.“ Na to su se javila pluća, ionako nisu imala šta mnogo da izgube. Ti pregovori između mozga i pluća, koji su se odvijali bez mog znanja mora da su bili strašni.

I šta ćete sad? To je malenkost, verovatno, ako vas malo pričuvaju. A da treba malo da vas pričuvaju, mora svakom da je jasno ko vas voli, tu sve drugo mora da prestane. Dakle, i ovde neko rasterećenje? Govorio sam jeste-nije, ja neću da zbijam šale, a nisam nimalo veseo, i neću to ni biti dok mi ne napišete kako ćete na zdraviji način preurediti svoj život. Ne pitam više, posle vašeg poslednjeg pisma, zašto malo ne odete iz Beča, to sad razumem, ali i sasvim blizu Beča ima lepih mesta i imaće mogućnosti da se staraju o vama. Ne pišem danas ni o čemu drugom, nema ničeg važnijeg što bih imao da vam kažem. O svemu drugom sutra, za sutra ostavljam i zahvaljivanje na svesci, koja me dira i postiđuje, rastužuje i veseli. Ne, još nešto danas: Ako makar i jedan minut svoga sna utrošite na prevodilački rad, biće mi kao da ste me prokleli. Jer ako jednom dođe do nekog suda, neće se niko upuštati u dalja ispitivanja, nego će jednostavno zaključiti: on ju je lišio sna. Time mi je izrečena presuda, i to s pravom. Borim se dakle za sebe ako vas molim da to više ne radite.

Vaš Franc K.¹

¹ U Kafkinom potpisu „Franz K“ izgleda kao „Frank“, pa je Milena to ubrzo usvojila kao svoj nadimak za Kafku. *Prim. ur.*

Danas želim o nečem drugom da pišem, ali mi se ne da. Nije da ja to uzimam ozbiljno; da je tako, pisao bih drukčije, ali katkad bi trebalo da negde u bašti stoji spremna ležaljka napola u hladu i otprilike deset čaša mleka nadomak ruke. Mogao bi to biti i Beč, naročito sad u leto, ali bez gladi i nemira. Zar to nije moguće? I zar nema nikog ko bi vam to omogućio? A šta kaže lekar? Kad sam izvukao svesku iz velike koverta, bio sam skoro razočaran. Hteo sam da čujem vas, a ne već dobro poznat glas iz stare grobnice. Zašto se on umešao između nas? A onda mi je palo na pamet da je baš on posredovao između nas. U stvari mi je neshvatljivo da ste preuzeli na sebe taj veliki trud i duboko je dirljivo s kolikom vernošću ste to uradili, rečenicu po rečenicu, nisam ni slutio da postoji mogućnost za tako veran prevod i takvu lepu prirodnu opravdanost s kojom vi to radite. Zar su tako bliski nemački i češki? Ali ovo je u svakom slučaju sasvim loša priča; kao ništa bih vam, draga gospođo Milena, red po red to mogao da dokažem, samo bi pored toga gađenje bilo još malo jače od dokaza. Naravno, to što vi tu priču volite, daje joj neku vrednost, ali mi malo pomućuje sliku sveta. Ništa više o tome. „Seoskog lekara“ ćete dobiti od Volfa, pisao sam mu.

Naravno da razumem češki. Već nekoliko puta sam hteo da vas pitam zašto nijednom niste pisali češki. Ne zato što možda ne vladate nemačkim. Najčešće se zadivim koliko ga znate, a ako koji put ne ovladate njime, onda se on dobrovoljno povinuje vama, i to je onda naročito lepo; naime, Nemačac se ne usuđuje da se tako nečem nada od svog jezika, nema smelosti da piše tako lično. Ali hteo bih da čitam vaš češki, jer mu pripadate, jer je ipak samo tamo cela Milena (prevod to potvrđuje), a ovde ipak samo ona iz Beča, ili ona koja se priprema za Beč. Dakle češki, molim vas. I feljtone o kojima pišete. Neka su i otrcani, i vi ste se kroz otrcanost one priče probili, dokle? ne

znam. Možda ću moći i ja, ali ako ne budem mogao, zastaću kod najboljeg predubeđenja.

Pitate za moju veridbu. Bio sam dvaput (ako hoćete triput, naime, dvaput s istom devojkom) veren¹, dakle triput samo za nekoliko dana odvojen od braka. Prvo je sasvim svršeno (već je tu novi brak i mali sinčić, kako čujem), a drugo još živi, ali bez svakog izgleda na brak, dakle u stvar ne živi, ili bolje rečeno živi samostalnim životom na račun ljudi. Uglavnom sam tu i u drugim slučajevima zaključio da muškarci možda više pate, ili, ako ćemo tako gledati, da oni za to imaju manje otporne snage, i da žene uvek pate bez krivice, i to ne kao „šta ja tu mogu“, nego u najistiniskijem smislu, što se svakako možda opet svodi na to „šta ja tu mogu“. Uostalom, razmišljanje o tim stvarima je besmisleno. To je kao pokušaj da se razbije jedan jedini kotao u paklu; prvo, to ne ide, a drugo, ako i pođe za rukom, izgoriš u užarenoj masi koja se razlije, a pakao u svem svojem veličanstvu ostaje i dalje. Treba početi s druge strane.

A pre svega leći u baštu, i iz bolesti, naročito ako to nije ona prava, izvući toliko naslade koliko se samo može. Ima mnogo naslade u tome.

Vaš Franc K.

Najpre, da to ne biste i protiv moje volje osetili iz pisma, već skoro četrnaest dana patim od sve upornije nesanice, ne primam je u osnovi tako teško, takvi dani dođu i prođu i uvek postoji nekoliko uzroka više nego što treba, čak ako su ponekad ti uzroci jedva vidljivi (smešno, po Bedekeru može i vazduh

¹ Kafka je dvaput (1914. i 1917) raskidao veridbu sa Felice Bauer (1887-1960), a krajem 1919. verio se sa Julijom Voricck (1891-1939). *Prim. ur.*

u Meranu biti za to kriv); u svakom slučaju, čovek od njih postaje tup kao panj i uznemiren kao šumska zver. Ipak, imam jedno zadovoljenje. Vi ste spavali mirno, doduše još „čudnovato“, doduše još juče „van sebe“, ali ste ipak mirno spavali. Ako dakle noću san prođe mimo mene, znaću mu put i pomiriću se s tim. Bilo bi uostalom i inače glupo brinuti se, san je nešto najnevinije, a čovek bez sna nešto najkrivlje.

I tom čoveku bez sna zahvaljujete u svom poslednjem pismu. Da to pročita neko stran ko ne zna celu stvar, morao bi da pomisli: „Kakav čovek! Mora da je u ovom slučaju bregove pomerio.“ A međutim nije uradio ništa, ni prst nije pomerio (sem onog kojim piše), hrani se mlekom i finim stvarima i ne gleda stalno pred sobom samo „čaj i jabuke“ (mada često i to), pušta stvari da idu svojim tokom, a bregove ostavlja tamo gde jesu. Zna li priču o prvom uspehu Dostojevskog? To je priča u kojoj mnogo toga ima, a citiram je samo zato što mi je to najlakše zbog velikog imena, jer bi i neka priča tu, pored nas, ili još bliže, imala isto značenje. Uostalom, sećam je se sad samo mutno, a još manje imena. Dostojevski je napisao svoj prvi roman *Bedni ljudi*, a živeo je tada s prijateljem, literatom, Grigorjev¹. Grigorjev je mesecima gledao hrpe ispisanog papira na stolu, ali je rukopis dobio tek kad je bio gotov. Pročitao ga je, bio ushićen i ne rekavši ništa Dostojevskom, odneo ga Njekrasovu, tada čuvenom kritičaru. U tri sata sledeće noći neko zazvoni na vratima Dostojevskog. Bili su to Grigorjev i Njekrasov, oni upadnu u sobu, zagrle i izljube D. Njekrasov, koji ga dotad nije poznavao, nazvao ga je nadom Rusije, sat-dva provedu oni u razgovoru, uglavnom o romanu, tek pred jutro oproste se i odu. Dostojevski, koji je tu noć uvek nazivao najsrećnijom u svom ži-

¹ Reč je o D. V. Grigoroviču (1822-1900). *Prim. ur.*

votu, naslonio se na prozor, gledao za njima, i ne mogavši da se pribere zaplakao. Njegovo osnovno osećanje, koje je ne znam više gde opisao, bilo je otprilike ovo: „Ovi prekrasni ljudi! Kako su dobri i plemeniti! A kakav sam ja prostak. Kad bi samo mogli da zavire u moju dušu! Kad bih im to rekao, ne bi mi poverovali.“ Da je tada Dostojevski još i rešio da potrči za njima, to je već iskićeno, to je još ona poslednja reč koju zahteva nepobediva mladost i više ne spada u moju priču, koja je ovim završena. Osećate li, draga gospođo Milena, tajanstvenost te priče, nešto u šta se ne može razumom prodreti? Mislim da je to ovo: Grigorjev i Njekrasov, ukoliko se o tome može uopšteno govoriti, sigurno nisu bili plemenitiji od Dostojevskog, ali sad ostavite taj opšti zaključak, koga ni Dostojevski one noći nije tražio i koji u pojedinačnom slučaju ne znači ništa, slušajte samo Dostojevskog i bićete uvereni da su Gr. i Nj. bili zaista divni, a D. nečist i beskrajno prost, da on, naravno, nikad ni izdaleka neće dostići Gr. i Nj., a tek o nekom uzvraćanju njihovog ogromnog dobročinstva, koje on nije ni zaslužio, nikad neće biti ni govora. Čovek ih stvarno vidi sa prozora kako se udaljuju i time daju da se oseti njihova nedostižnost. – Nažalost, značenje ove priče malo se gubi usled velikog imena Dostojevskog. Kuda me je odvela moja nesanica? Ako ničemu drugom, ono bar dobroj nameri.

Vaš Franc K.

Samo nekoliko reči, verovatno ću vam sutra opet pisati, danas vam pišem samo radi sebe, samo da bih za sebe nešto učinio, samo da bih malo otklonio utisak vašeg pisma, jer bi me ono tištalo dan i noć. Vi ste veoma čudni, gospođo Milena, živite tamo u Beču, morate štošta da pretrpите i pri svemu tome još imate vremena da se čudite, što nekom drugom, na pri-

mer meni, nije naročito dobro i što sam jednu noć nešto lošije spavao od prethodne. U tome su moje ovdašnje tri prijateljice (tri sestre, najstarija pet godina) imale razumnije shvatanje, one su svakom prilikom htele da me gurnu u vodu, bili mi kraj reke ili ne, i to ne zato što sam im nešto nažao učinio, nikako. Kad odrasli prete deci da će ih baciti u vodu, govore to, dabo-me, iz šale ili iz ljubavi, i to znači otprilike ovo: sad ćemo u šali reći nešto što je sasvim nemoguće. Ali deca su ozbiljna i ne znaju za nemoguće, ako deset puta nisu uspela da me obore, neće ih to ubediti da idući put neće uspeti, ona čak i ne znaju da je to u onih deset slučajeva bio neuspeh. Nezagodna su deca, ako njihove reči i namere popunjavamo znanjem odraslih. Kad tako jedna mala četvorogodišnja devojčica za koju bi se reklo da je samo zato tu da je čovek ljubi i privija uza se, a jaka kao mali medved, i još pomalo trbušasta iz doba kad je bila dojenče, kad ona navali, a dve joj sestrice pomažu zdesna i sleva, a iza tebe je samo još ograda, dok im se njihov ljubazni otac i blaga lepa debela majka (kraj kolica svog četvrtog deteta) iz daljine smeše, ni ne misleći da ti pomognu, onda je s tobom skoro svršeno i jedva se može opisati kako se čovek u tom slučaju ipak spase. Ta deca, pametna i sa sposobnošću naslućivanja, htela su da me gurnu dole bez naročitog razloga, možda zato što su me smatrala suvišnim, a nisu znala ni vaša pisma ni moje odgovore.

Ona „dobra namera“ iz poslednjeg pisma ne treba da vas plaši. To je bilo vreme potpune nesanice koja nije ovde nešto izuzetno, napisao sam tu priču koja je u mnogome povezana mislima na vas, ali kad sam je završavao nisam više od silnog napona u slepoočnicama, s desne i s leve strane, mogao tačno da razaznam zašto sam je ispričao; osim toga, tu je bezoblično bilo još mnoštvo onoga što sam napolju na balkonu, u ležaljci, hteo da vam kažem i tako mi je preostalo samo da se pozovem na osnovno osećanje, pa i sad ne umem ništa drugo.